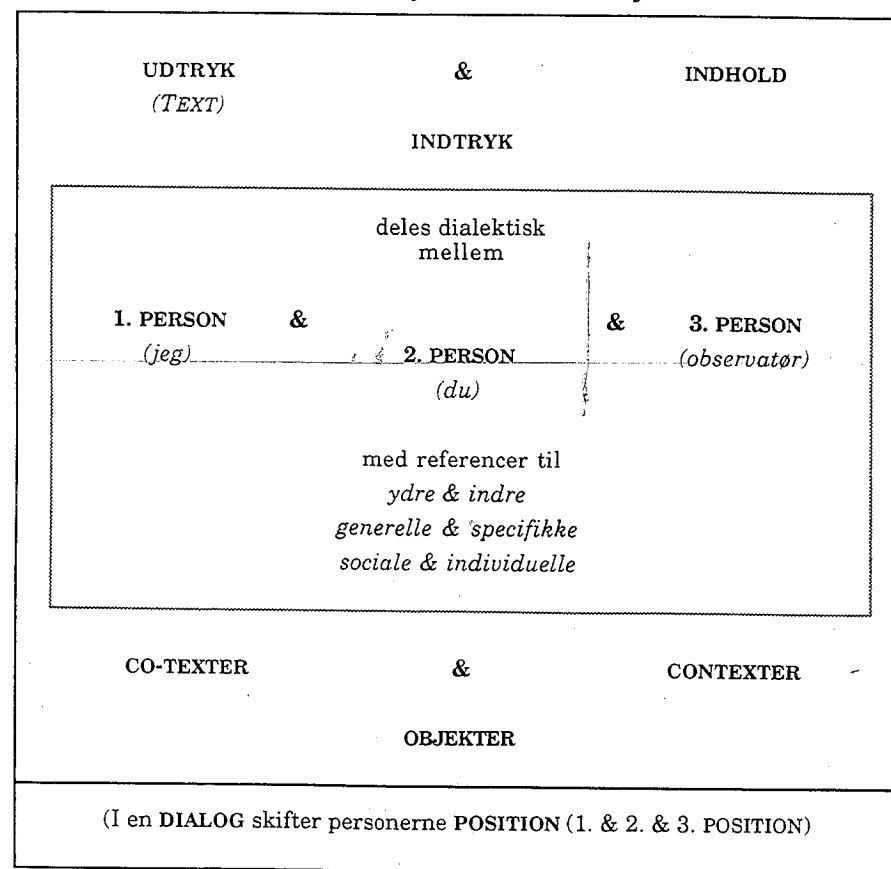

Fig. 1. En model for dialogisk objektivisering af forholdet udtryk & indhold & indtryk

© Bang & Døer 7. nov. 1994

Mette Kunøe og Erik Vive Larsen (udg.):
5. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog,
Århus 1995

GISP! OM NOGLE RODORD I TEGNESERIER

Af Else Bojsen (Dansk Sprognævn)

Vi har fået en mængde nye udråbsord i dansk. Man kan sige: "*Gisp!* Jeg har glemt min madpakke" eller "*Leverpostej igen! Suk!*". De nye udråbsord ligner lidt ord som *Hjælp!* som når man fx siger: "*Hjælp!* Nu kommer jeg for sent!". *Hjælp!* kan imidlertid opfattes som et imperativisk udtryk, men det kan *Gisp!*, *Suk!*, *Hulk!*, *Støn!*, *Gab!* ikke. De betyder ikke "Du skal gispe, sukke, hulke, stønne, gabe", men de angiver at den talende selv gør det. De nye udråbsord bruges i stedet for eller som supplement til gammelkendte udråbsord og lydord som fx *åh*, *ak*, *uhu* og *pyh* til at angive den talendes forskrækkelse, resignation, sorg, besvær og kedsomhed. De nye udråbsord har dog det til fælles med *hjælp!* at de er verbalrødder (eller verbalstammer). Og i øvrigt vil det nok være mere rigtigt at sige at vi har fået en ny måde at danne udråbsord på: Man tager et passende verbum, kapper infinitivendelsen af, og vips har man et udråbsord! Det havde vi måske ikke fundet på hvis vi ikke var vokset op med tegneserierne sådan som de har været indrettet de sidste 50 år. Jeg tror i hvert fald at dannelsen af disse rodord og brugen af dem har baggrund i tegneserierne. Og jeg har derfor undersøgt forekomsten af rodord i tegneserier, først og fremmest i Walt Disneys Anders And og Co., i forhåndenværende hæfter fra 1951 til 1994. Det er dette tegneseriemateriale der skal præsenteres her.

Hvilken ordklasse?

Problemet er at det umiddelbart er vanskeligt at afgøre hvilken ordklasse rodordene tilhører. I tegneserierne optræder de som etfeltselheder som om de var udråbsord. Men de fungerer ikke som udråbsord, i hvert fald ikke direkte, som vi skal se om lidt.

I tegneserierne er der desuden som bekendt et stort forbrug af lydord, med mere eller mindre afsindige staveformer, og mange af rodordene forekommer side om side med sådanne lyd gengivelser, men de adskiller sig generelt fra lydordene derved at de ikke kun kan rumme forestillinger om lyd, men også forestillinger

om bevægelse, af og til endda lydløs bevægelse! Nogle eksempler på rodord i tegneserier:

bank, bjæf, blink, brems, brøl, dryp, dunk, fnis, gab, gisp, glip, gnav, hak, host, hug, hulk, hvin, klap, klip, klynk, knas, krads, kvidr, pib, prik, prust, ring, riv, rutsj, ryk, skrab, skrig, slik, snit, snork, snubl, snus, snøft, spark, spyt, stamp, støn, suk, tramp, vrinsk

Rodordene er ikke udråbsord, de er ikke lydord, de er ikke imperativer, de er næppe heller substantiver. I det følgende skal det vises hvordan de bliver brugt i tegneserierne.

Det filmiske

De moderne tegneserier er jo en slags frossen film. Det enkelte billede i tegneserien skal udtrykke det samme som filmteknikken udtrykker med mange billeder og et lydspor. Det gælder tale, mimik, gestus, bevægelser, lydeffekter, lydstyrke, tempo og tidsforhold, som alt sammen er henvist til udelukkende grafisk fremstilling i tegneserierne. Rodordene indgår i et sæt af grafiske virkemidler, som kompenserer for tegneseriens mangel på lyd og bevægelser (animationen). De øvrige grafiske virkemidler er jo dels de tegnede billeder, dels anvendelse af talebobler, så man kan se hvem der taler, bevægelsesstreger, fartstriber, fartskyer, stor skrift til angivelse af voldsom lyd eller bevægelse osv. samt skrevet tekst. Ordet *brems* (fig. 1) giver en forestilling om både bevægelse og lyd, men der er jo ingen, heller ikke bilen, der siger selve ordet *brems*.

Rodordene bidrager til animationen sammen med tegningerne, og i eksemplet med *glip* (fig. 2) er ordet faktisk alene om at sørge for bevægelsen. Der er ingen der udtaler rodordet, men der er nogen eller noget der gør det som rodordet står for.

Rodord forekommer ikke bare på billedet, men også i talebobler, enten i tilknytning til en replik eller selvstændigt i egen taleboble. Når de optræder i talebobler, er de ofte sat i parentes. På fig. 3 står der (*Gab!*) i den ene dværge taleboble i forbindelse med replikken, og man kan bemærke at han på tegningen strækker den ene arm og har åben mund. Han er åbenbart søvnig, og Søvnig er hans navn. På fig. 4 kan man bemærke hvordan rodordene *Host*, *host!* og *Spyt!*

er sat i parentes i det ene egerens taleboble, mens udråbsordene *øv*, *uf*, og *uha* ikke er det. Det betyder at egeren siger ordene *øv*, *uf* og *uha*, men ikke ordene *host* og *spyt*. På tegningen kan man se at egeren hoster og spytter.

Rodordene bidrager til "lydsiden" sammen med de talte replikker, og til "animationen" sammen med tegningerne. Men rodordene er ikke i sig selv replikker, lige så lidt som de er tegninger. Rodordene i tegneserierne bruges til at angive at en person eller en ting gør noget, at noget sker, og ikke at nogen eller noget siger rodordet. Rodordene fungerer nemlig som regibemærkninger i den dramatekst som tegneserien jo også er.

Det dramatiske

Jeg kaldte lige før tegneserier af typen Anders And og Co. for frossen film, og det indebærer jo også at de som teksttype hører til den dramatiske genre snarere end til den episke; handlingen føres hovedsagelig frem gennem dialogen ved hjælp af replikker og aktion. Tegneseriernes tekstmasse kan ligesom traditionelle dramatekster fordeles på to hovedfunktioner. Den ene er replikfunktionen, dvs. det der rent faktisk siges eller lyder. Den anden er en slags fortællerfunktion, dvs. det der skal give læseren en forståelse af hvad der sker på billedet. Fortællerfunktionen varetages på to måder i tegneserierne. Der er de egentlige fortællerbemærkninger indsat i rammer på eller ved billederne, fx "Tre dage senere...", "Imens...", "Men...". De svarer groft taget til dramateksternes inddeling i akter og scener. Men så er der også de indkorporerede bemærkninger som svarer til dramateksternes regibemærkninger, dvs. forfatterens anvisninger til aktionen, og det er her rodordene kommer ind. I traditionelle dramatekster er regibemærkningerne ofte formet som sætninger, fx "Hun sukker", eller blot med en form af verbet, fx "sukker" eller "sukkende". I tegneserierne står der "(Suk!)", "(Gab!)" osv. som vi har set. Rodordene i tegneserierne fungerer altså som regibemærkninger for at læseren skal vide hvad personer og ting gør på tegningen, og forestille sig de lyde, fagter og bevægelser rodordet angiver.

Også infinitiver

I de danske versioner af Anders And og Co. er rodordene dog ikke alene om at

varetage funktionen som regibemærkninger. Også en lang række verber i infinitiv optræder som etfeltshelheder med denne funktion. Infinitiverne står "nøgne", uden infinitivmærket *at*. Hyppigst finder man infinitiverne på billedet uden for taleboblerne, jf. fig. 5 og 6. De optræder desuden i enkelte tilfælde sammen med det tilsvarende rodord, fx *dryppe* og *dryp*.

Men der er også eksempler på infinitiver i talebobler, fx *Gurgle!* (fig. 7), *Jamre!* (fig. 8) og *Spinde!* (fig. 9). Og ligesom med rodordene må man gå ud fra at de agerende ikke udtaler selve ordene, men bare gør det ordene angiver. Nogle yderligere eksempler på infinitiver brugt som regibemærkninger i tegneserier:

bande, banke, boble, bruse, buldre, gnaske, gumle, hakke, hoppe, kagle, klapre, klirre, knase, knirke, knurre, kradse, mumle, ryste, save, skramle, skumple, skurre, skælve, slubre, snerre, snuble, sprutte, syde

Legesprog

Infinitiverne har altså samme regifunktion som rodordene, og de afviger ligesom rodordene fra traditionelle regibemærkninger i dramatekster ved at have den form de har. Men det er værd at bemærke at der faktisk i dansk er en tradition for at bruge infinitiver som en slags udtalte regibemærkninger i andre sammenhænge, fx i børnelege. Visse lege er jo en slags skuespil, fx lege med dukker, lege med biler, lege doktor eller fine damer. Når børn leger sådanne lege, benytter de sig spontant af infinitiver til at fortælle sig selv og legekammeraten hvad dukken, bilen eller doktoren gør, fx *danse, danse, læsse, læsse af, banke, banke på*. Også fra sange og sanglege kender man en sådan brug af infinitiv, fx *Save, save brænde*. Jeg tror nok at brugen af infinitiv er sejlivet i disse sammenhænge, men vil dog minde om brugen af rodformer i den moderne børnesang fra Kattejammer-rock (1976): "*Hvæs, hvæs, riv, riv, riv*, at være baggårdskat det er et hundeliv".

Det amerikanske

Den specielle brug af etfeltshelheder med rodord eller infinitiver eller lydord er overtaget fra amerikansk. Anders And er jo amerikaner. Desværre har jeg ingen amerikanske Anders And-hæfter, men praksis fremgår tydeligt af andre amerikanske tegneserier. Der er tale om en konvention. Nogle eksempler:

chomp, cough / koff, crunch, gasp, groan, gulp, sigh, slurp, yawn samt *crack*,

hop, slam, stomp

De amerikanske ord har også regifunktion og rummer også forestillinger om lyd og bevægelse. "Rodordene" er også ofte særmarkeret i de amerikanske tegneserier. (Fig. 10 og 11).

De amerikanske ord kan være enten substantiver eller verber i imperativ ligesom på dansk, men de kan også være verber i infinitiv. På engelsk har de jo samme form. I de danske versioner kan nogle af de amerikanske ord være overtaget direkte, og da som lydord, fx *krasj* og *kronsj*, *slurp* og *gulp* (norsk har bl.a. *kræsj* og *krønsj*, svensk har *svälj* hvor norsk og dansk har *gulp*). Andre af ordene kan være oversat til infinitiver, fx *gumle* (her kan norsk og svensk bl.a. have hhv. *tygg* og *tugg*). Resten har fået rodformen af det danske verbum.

Hvorfor har de danske bearbejdere og oversættere valgt rodord i stedet for lydord og udråbsord, eller hvorfor har de ikke valgt lutter infinitiver, som der dog er en vis tradition for i børns legesprog? Jeg tror at det først og fremmest har drejet sig om at omsætte selve den amerikanske tegneseriestil til dansk: Kort, larmende, fyndigt, hurtigt, flimrende som en film. Det gælder om at udtrykke action. Men tegneseriernes specielle brug af rodord er dog under alle omstændigheder et ganske kraftigt udslag af den almindelige sproglige påvirkning fra amerikansk. Her når påvirkningen helt ind i vores formsystem. Og ikke bare det danske, men også det svenske, norske, islandske, tyske og sikkert alle andre sprog som modtager påvirkninger fra amerikansk.

Hvilken ordklasse?

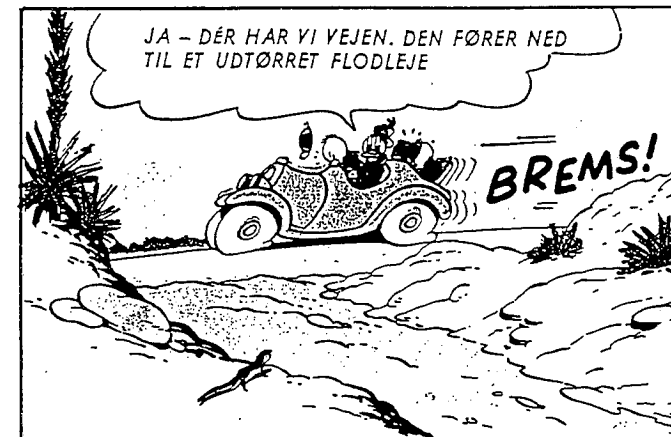
Der er ikke ret mange der har været opmærksomme på dette fænomen, og det skyldes antagelig rodordenes formelle lighed med eksisterende lydord og udråbsord som fx *bang*, *hops* og *klask*; i øvrigt er der ikke nogen klar grænse mellem lydord og udråbsord på den ene side og rodord på den anden. Men fænomenet er dog omtalt af Dieter E. Zimmer i hans bog "Redens Arten. Über Trends und Tollheiten im neudeutschen Sprachgebrauch". Zimmer karakteriserer fænomenet som "eine spassige neue Ausdrucksmöglichkeit", og han udpeger den første tyske oversætter af "Disney-Comics", Erika Fuchs, som opfinder af

fænomenet. Forklaringen går ud på at det tyske sprog ikke rummer så mange lydord som det amerikanske, og at Erika Fuchs efter eget udsagn "simpelt hen tog stammerne fra de forhåndenværende verber" for at afhjælpe denne mangel. Zimmer siger videre om dette "Mickymaussprache": "Det er, med et begreb fra transformationsgrammatikken, den rene basis, som man ellers ikke finder i tysk, der jo markerer infinitiverne med endelsen *-en*." (De tyske bearbejdelser af tegneserierne bruger ikke infinitiven som mulighed sådan som de danske). Hvis man skulle vove at sætte en ordklassebetegnelse på rodordene, må det på baggrund af de forskellige sprogs håndtering af oversættelserne vel nærmest være ordklassen verber, og måske vil det rimeligste være at betragte rodformen som en ny, amerikanskinspireret variant af infinitiv, altså en Orodinfinitiv?

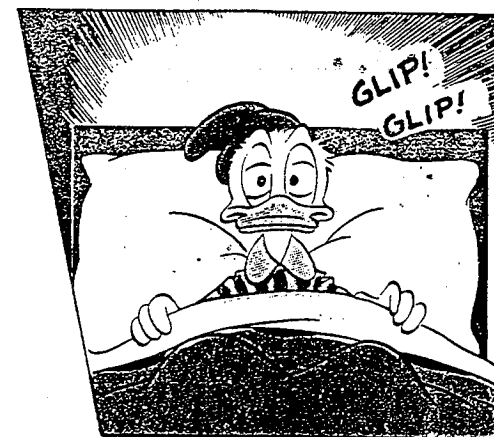
Tegneseriernes fire etfeltshelheder, **lydord**, **udråbsord**, **infinitiver** og **rodord**, rummer alle i deres betydningsindhold forestillinger om *lyd* og/eller *bevægelse*. Men med hensyn til funktion og form indtager rodordene en mellemposition mellem infinitiver på den ene side og lydord og udråbsord på den anden. Lydordene og (de fleste af) udråbsordene må formodes at have en *replikfunktion*, dvs. at de ligesom replikker bogstaveligt gengiver hvad der siges eller lyder. Infinitiverne og rodordene må derimod formodes at have en *regifunktion*, dvs. at de angiver hvad der gøres eller sker. Med hensyn til formen ligner rodordene lydord og udråbsord ved at være *semantiske morfemer*, til forskel fra infinitiverne, som jo tillige består af et *grammatisk morfem*. Det er så spørgsmålet om vi skal regne med et nyt grammatisk 0-morfem ved rodordene ligesom ved imperativer, men uden imperativisk betydning.

Efterskrift

Mit foredrag her er en forkortet version af et foredrag jeg holdt ved de nordiske sprognævns årsmøde i Stockholm i september 1994. Stockholmforedraget vil blive publiceret i *Sprog i Norden* 1995.

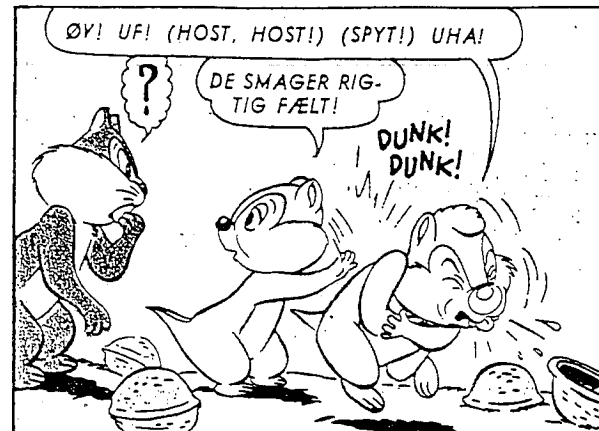
Figur 1: BREMS!

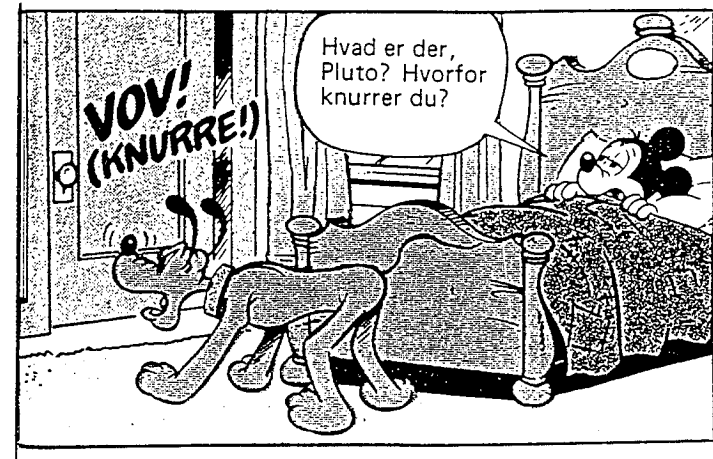
Figur 2: GLIP! GLIP!

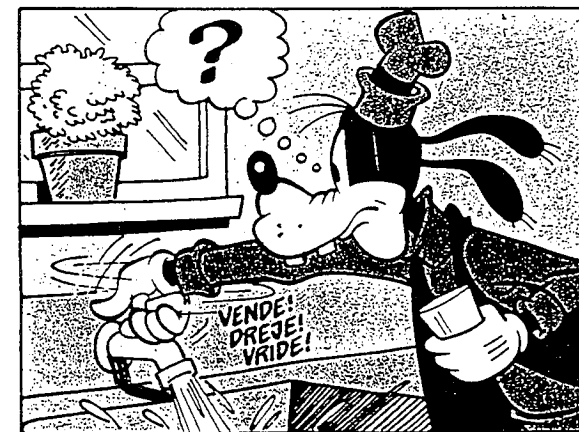
Figur 3: (Gab!)

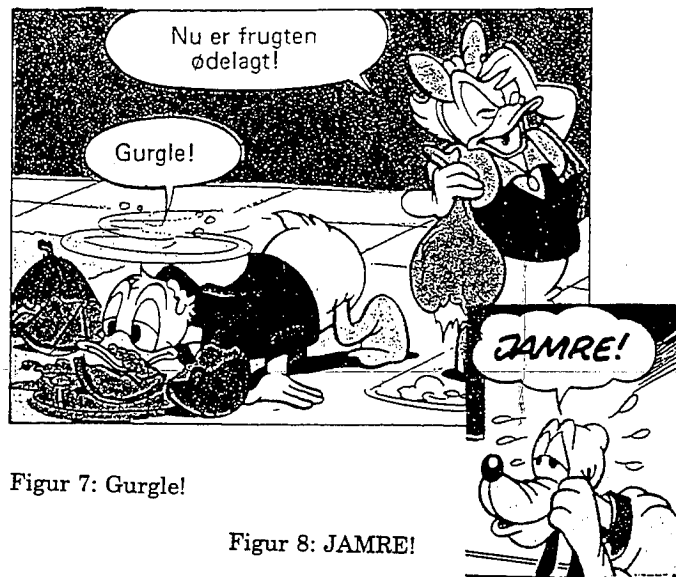
Figur 4: (HOST, HOST!) (SPYT!), DUNK! DUNK!

Figur 5: (KNURRE!)

Figur 6: VENDE! DREJE! VRIDE!

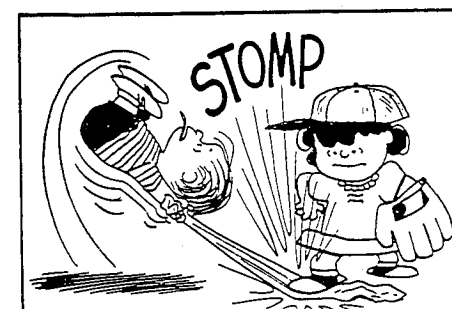
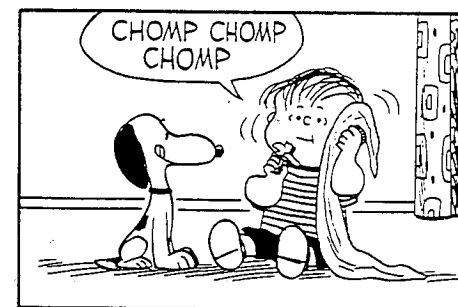

Figur 7: Gurgle!

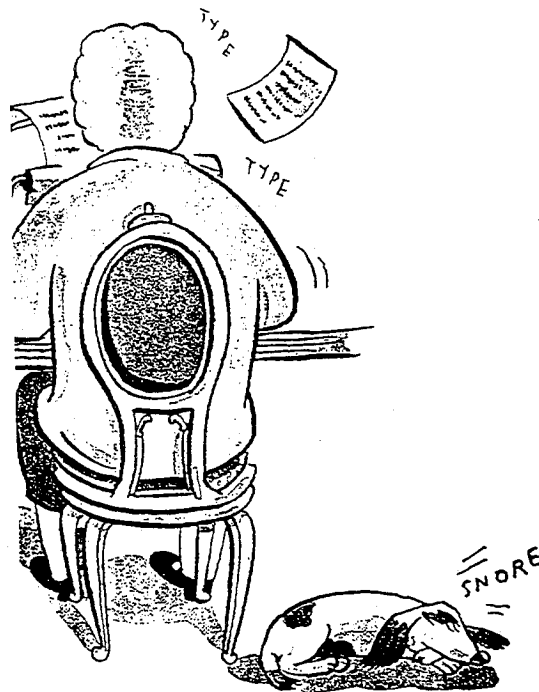
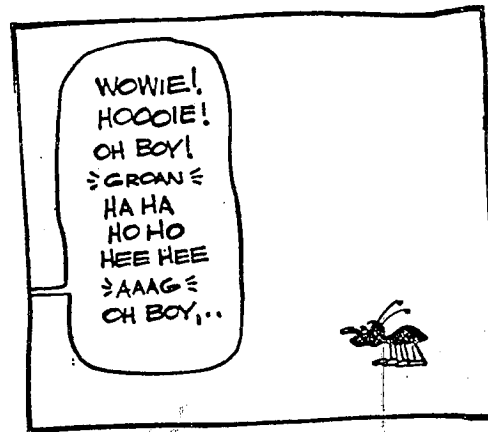
Figur 8: JAMRE!

Figur 9: SPINDE!

Figur 10: GASP! (SIGH); YAWN!; CHOMP; (GULP); STOMP

Figur 11: (GROAN); TYPE TYPE, SNORE

Mette Kunø og Erik Vive Larsen (udg.):
5. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog,
Århus 1995

HVILKE ORD KAN MAN FORVENTE AT FINDE I DEN SENERE DEL AF ODS?

Af Anne Duekilde (Det danske Sprog- og Litteraturselskab)

ODS, Ordbog over det danske Sprog, er udgivet 1918-56. Det er en stor ordbog i 27 egentlige ordbogsbind der beskriver det danske rigssprogs ordforråd i perioden fra ca. 1700 til de enkelte binds redaktionstid. Som redaktør ved supplementet til ODS har jeg flere gange måttet gøre rede for de store mangler der præger værkets første del; nu vil jeg forsøge at give et indtryk af ordmedtagelsen i den fyldigere del, de bind der indeholder sidste halvdel af alfabetet.

Hvad vil det sige at et ord er medtaget?

Jeg er flere gange blevet spurgt om hvor mange ord der er i ODS, og jeg kan kun svare at jeg ikke ved det. Mig bekendt har ingen talt dem, og det er ikke helt selvfølgeligt hvad det vil sige at et ord er medtaget i ODS, for der er forskellige grader af medtagelse.

De egentlige opslagsord, trykt med fed skrift, er naturligvis den fornemste grad. Disse ord står på deres alfabetiske plads, og der er i reglen både redaktionelle oplysninger og kildeoplysninger til ordene. Men i henvisningsartiklerne, fx *præk*, *præt.* af *II.prikke*.

I.Pramme, en. se *Pram*.

prette, v. se *pride*.

prevenere, v. se *prævenere*,

får man kun en ordform og henvisningen til et andet opslagsord. En sådan ordform er et reelt ord for den der er stødt på den i en tekst, og det er ønskeligt at kunne slå det op. ODS medtager mange henvisningsartikler vedrørende fremmedord, dialektord og forældede former samt visse bøjningsformer; og det er særdeles nyttigt at disse ordformer er medtaget, for man har ikke altid viden eller sproglig fantasi nok til at slå op et bedre sted, hvis den aktuelle form ikke er at finde.